

„Paulus servus Iesu Christi...” Rz 1,1 w egzegezie Ambrojastra

Ambrojastrer pozostaje do dzisiaj trochę tajemniczym pisarzem IV w., mimo stosunkowo dużej liczby publikacji, jakie ukazały się w ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat, poświęconych jednak bardziej jego literackiej spuściźnie niż samej osobie. Analiza jego dzieł pozwala na stwierdzenie, że działał m.in. w Rzymie za czasów pontyfikatu papieża Damazego w latach 366–384. W jego pismach dostrzegamy jednak też wzmianki o Mediolanie, Akwilei jak też świadectwa związków autora z Hiszpanią. Pytanie o to, czy chodzi jedynie o aluzje czy też w rzeczywistości Ambrojastrer w tych miejscach przebywał, pozostaje ciągle aktualne.

W literaturze obcojęzycznej, jak już wspomniano, można dostrzec spore zainteresowanie pismami Ambrojastra¹. Nie można tego powiedzieć o publikacjach w języku polskim, gdzie opracowania dotyczące tego autora należą do rzadkości. Ich głównymi autorami są E. Stanula i E. Staniek. Pierwszego patrologa interesowała przede wszystkim angelologia i antropologia Ambrojastra², drugiego zaś eklezjologia³. Dysponujemy ponadto wartościowym, choć stosunkowo krótkim, *Wstępem*⁴ J. Żelaznego, poprzedzającym polskie tłumaczenie *Komentarza do Listu św. Pawła do Rzymian*, dokonanego przez J. Sulowskiego.

Ten *Komentarz* uchodzi za wybitne osiągnięcie egzegezy łacińskiej zarówno w związku z formą jak i podejmowaną problematyką. Pierwsza charakteryzuje

¹ Zob. odnośną bibliografię, opracowaną przez: J. Żelazny, *Źródła Myśli Teologicznej* (odtąd: *ŻMT*) 19, Kraków 2000, s. 19–22.

² Zob. E. Stanula, *Aniołowie oraz ich upadek według Ambrojastra*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 13 (1975) 2, s. 105–116; *Nauka Ambrojastra o stanie pierwotnym człowieka. Studium z zakresu antropologii teologicznej*, „*Studia Antiquitatis Christianae*” 1977, t. 1, z. 2, s. 3–120.

³ Zob. *Tajemnica Kościoła według Ambrojastra*, „*Analecta Cracoviensia* 9 (1977), s. 207–236; *Widzialny aspekt Chrystusowego Kościoła według Ambrojastra*, „*Analecta Cracoviensia*” 10 (1978), s. 183–210.

⁴ Zob. *ŻMT* 19, s. 5–16.

się m.in. jasnością, zwięzłością, wyczuleniem na aspekt historyczny; druga natomiast stanowi śmiałą próbę wyjaśnienia podstawowych tematów Pawłowych, jak: relacja chrześcijan do Prawa starotestamentalnego i narodu żydowskiego, usprawiedliwienie i zbawienie, Osoba i posłannictwo Chrystusa.

1. *Principia rerum*

Niektóre cechy egzegezy Ambrozjastra są dostrzegalne już w *Prologu* (zwanym też *argumentum*), jakim poprzedził on *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*:

Najpierw rozpatrzyć należy założenia rzeczy, żeby można było zdobyć ich poznanie. Łatwiej bowiem będzie można wypowiedzieć się na temat założeń zagadnienia, jeżeli zapoznamy się z samą księgą; łatwiej też będziemy w stanie zrozumieć przedstawioną prawdę, jeśli przedstawimy układ oraz założenia tego listu⁵.

W ten sposób rozpoczyna Ambrozjaster swój *Komentarz*: podaje pewne założenia natury metodologicznej, które trzeba wyjaśnić przed przystąpieniem do egzegezy zdania po zdaniu. Używa przy tym niektórych wyrażen, które można traktować jako zwroty techniczne.

Mamy więc najpierw wyrażenie *principia rerum*. Chodzi o „zasady rzeczy”, czyli o charakterystykę kontekstu historycznego, w którym powstał List Pawłowy. Już te dwa słowa wskazują na to, że Ambrozjaster opowiada się za egzegezą *ad litteram* i za pojmowaniem samej historii nie tyle jako dyscypliny opisującej wydarzenia, ale szukającej ich przyczyn i konsekwencji.

Ambrozjaster uważa następnie, że jest możliwe wyjaśnienie kontrowersji, jaka narodziła się we wspólnotie rzymskiej między chrześcijanami zachowującymi Prawo i je odrzucającymi, jeśli właściwie odczytamy pawłowy List do Rzymian. Stąd konieczność ukazania samej przyczyny jego powstania (*ratio*), jak też opisu argumentacji w nim zastosowanej (*modus*).

2. *Quattuor modis scribit*

Ambrozjaster uważa, że św. Paweł zwraca się do Rzymian na cztery sposoby, które nazywa *modi*. Przed dokładniejszym ich wyjaśnieniem uważa za stosowne, aby zwrócić uwagę na samych adresatów Listu: „Rzymianie [...] wysuwają się

⁵ Ambrozjaster, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian. Argumentum 1*, ed. H.I. Vogels, CSEL 81,1, Vindobonae 1966, s. 5: *Principia rerum requirenda sunt, ut notitia earum possit haberi; tunc demum enim facilius poterit causae ratio declarari, si liber iste discatur; si ergo epistolae datae modum et rationem ostenderimus, potest verum videri quod dicimus*; tł. J. Sulowski, *ŻMT* 19, s. 25.

na czoło wszystkich narodów, aby od nich brały przykład wszystkie pozostałe narody”⁶.

Zdaniem zatem autora *Komentarza*, św. Paweł adresuje swój List do Rzymian, mając na uwadze szczególną ich rolę i miejsce w ówczesnym świecie. Nazywa ich nawet *caput omnium gentium*, a następnie dodaje, że również w sprawach wiary inne narody mają się od nich uczyć. To, co Apostoł skierował do Rzymian, można zaadresować do wszystkich innych pogan. Tego typu myśl spotykamy także w innych fragmentach *Komentarza* Ambrojastra, który również w ten sposób ukazuje, jak doniosłą sprawą jest, aby właściwie odczytać naukę Apostoła Narodów.

Wspomniane już cztery sposoby, którymi posługuje się św. Paweł w Liście do Rzymian, są następujące:

Primus modus

Paweł „przedstawia się kim jest oraz do kogo należy i czyim jest wysłannikiem, a także kim był uprzednio, przez co także napiętnuje herezje”⁷.

Nietrudno jest domyśleć się tutaj, że Ambrojastr ma na uwadze przede wszystkim sam początek Listu do Rzymian: „Paweł sługa Chrystusa Jezusa, z powołania Apostoł, przeznaczony do głoszenia Ewangelii Bożej” (Rz 1,1). Zdanie to analizuje następnie i wyjaśnia dokładnie w roz. 1 swojego *Komentarza*.

Secundus modus

Paweł w odniesieniu do Rzymian „wykazuje, że w przyrodzony sposób nie podporządkowali się jednemu Bogu, oraz że wobec siebie postępowali nieuczciwie dopuszczając się bezwstydu”⁸.

Zarzut, jaki, zdaniem Ambrojastra, Paweł kieruje przeciwko Rzymianom, dotyczy ich ogólnej postawy w odniesieniu do Boga; nie poddali się Bogu, jak tego wymaga natura. Komentator jest zdania, że człowiek, opierając się na naturze może dojść do poznania Boga, gdy bierze pod uwagę przede wszystkim Jego dzieło stwórcze. W duchu myśli św. Pawła, Ambrojastr uzasadnia, że owo niepodporządkowanie się Bogu pociągnęło za sobą poważny nieporządek moralny, zwłaszcza nieuczciwość i bezwstydy.

⁶ Tamże: *Hi enim caput sunt omnium gentium, ut in his discant ceteri universique gentiles*; tł. tamże.

⁷ Tamże, *Argumentum 4: Primus modus est, quo se ostendit, quid sit et cuius sit et quid fuerit, quo et hereses percutit*; tł. tamże.

⁸ Tamże: *Secundus modus est, quo arguit, quod naturae ratione non se subiecerint uni Deo et quae inhonesta et turpia egerint invicem*; tł. tamże.

Tertius modus

Paweł wykazuje, że Bóg „z powodu lekceważenia przez nich (Rzymian) Prawa, Żydów wyniósł ponad Greków”⁹.

Rzymianie, którzy reprezentują cały świat pogański, nie zachowali danego im przez Boga prawa i ponieśli tego konsekwencje. Jedną z nich jest to, że – jak widać z Listu do Rzymian – w Bożym planie zbawienia stawia się na pierwszym miejscu Żydów, a następnie świat pogański.

Quartus modus

Paweł „poucza, że Żydzi sprzeniewierzyli się Prawu i Prorokom w sprawie Chrystusa i upodobnili się do pogan”¹⁰.

Ale i Żydzi nie są bez winy, nawet jeśli otrzymali oni od Boga przywileje. Odrzucili bowiem Chrystusa, ponieważ nie odczytali właściwie Prawa i Proroków, którzy bardzo wyraźnie zapowiadali Jego Osobę i dzieło. Żydzi upodobnili się do pogan; jedni i drudzy potrzebują Bożego miłosierdzia.

Wyjaśnwszy *quattuor modi* pawłowe, autor *Komentarza* zapowiada (ciągle w jego wstępnej części, czyli w prologu), jeden z głównych tematów Listu pawłowego, dotyczący potrzeby uwolnienia się od Prawa żydowskiego. Swój wywód rozpoczyna od pochwały kierowanej pod adresem wspólnoty Rzymian: „Na Rzymian jednak (Paweł) nie miał powodu gniewać się, dlatego chwali ich wiarę, gdyż nie widząc żadnych cudów, ani nie słysząc żadnego z Apostołów, przyjęli wiarę Chrystusową, chociaż w rozumieniu nie całkowicie poprawnym (*corrupto sensu*)”¹¹.

Na czym polega – pytamy – ów *corruptus sensus*, odnoszący się do wiary Rzymian? Na tym, że przynajmniej jakaś część z nich uważała, że przyjmując chrześcijaństwo, należy zachować Prawo żydowskie. Tego typu wymóg przekazali im Żydzi zamieszkujący Rzym, jakoby w Chrystusie nie było pełni zbawienia.

Paweł zatem – zdaniem Ambrozjastra – pisze swój List do Rzymian, aby pomóc im uwolnić się spod Prawa, „jako że Prawo i Prorocy obowiązują aż do wystąpienia Jana (Łk 16,16), natomiast całkowicie i wyłącznie poddaje ich wie-

⁹ Tamże: *Tertius modus est, quod legem datam spreverunt, unde anteponit Graecis Iudaeos*; tł. tamże.

¹⁰ Tamże: *Quartus modus est, quo docet Iudaeos exorbitasse a lege et profetis in causa Christi similes factos gentilibus*; tł. tamże.

¹¹ Tamże, *Argumentum* 3, s. 7: *Romanis autem irasci non debuit, sed et laudare fidem illorum, quia nulla virtutum videntes insignia nec aliquem apostolorum susceperant fidem Christi quamvis corrupto sensu*; tł. tamże, s. 26.

rze Chrystusowej. Stąd niejako przeciw Prawu opowiada się za Ewangelią – nie obala Prawa, jednak wyżej stawia chrześcijaństwo”¹².

3. *Paulum se dicit*

Wśród czterech opisanych sposobów, św. Paweł wymienia na pierwszym miejscu swoją osobistą historię, czyli pozostawienie Prawa i przejście na stronę Ewangelii; ma to być swego rodzaju przykładem użytecznym dla chrześcijan rzymskich niepotrafiących uwolnić się od norm Starego Testamentu.

Z punktu widzenia metodologii Ambrojastra, jest to rodzaj tezy, którą autor uzasadnia, opierając się przede wszystkim na pierwszym zdaniu Listu do Rzymian 1,1. W wersji Ambrojastra brzmi ona następująco: *Paulus servus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei*; „Paweł sługa Jezusa Chrystusa, z powołania Apostoła, przeznaczony do głoszenia Ewangelii Bożej”. Łatwo jest wyróżnić w tym zwrocie trzy elementy, które autor *Komentarza* szczegółowo wyjaśnia: *Paulus servus Iesu Christi; vocatus Apostolus; segregatus in Evangelium Dei*.

Paulus servus Iesu Christi

Ambrojastr rozpoczyna swój wywód dotyczący tego tytułu pawłowego od wyjaśnienia o charakterze etymologicznym:

[Paweł] stwierdza o sobie, że z Saula stał się Pawłem, czyli że się zmienił. Ponieważ zaś Saul znaczy niepokój albo pokusa, przystępując do wiary Chrystusowej nazwał siebie Pawłem, czyli spokojem, gdyż sama nasza wiara jest już pokojem¹³.

Charakteryzując osobę i posłannictwo Apostoła Narodów, Ambrojastr zwraca uwagę na znaczącą jego zdaniem zmianę imion: imię *Saul* wprowadza od „niepokoj” i „pokusy”, natomiast słowo *Paulus* wyjaśnia jako „spokój”. Chodzi w rzeczywistości o zewnętrzny znak radykalnej zmiany, jaka nastąpiła w jego życiu po tym jak uwierzył w Chrystusa: wiara bowiem chrześcijan wprowadza do naszego wnętrza pokój. To wyrażenie (*pax est fides nostra*) jest znaczącym szczegółem egzegezy Ambrojastra, który co pewien czas podaje

¹² Tamże, *Argumentum 5: Quia lex et prophetae usque ad Ioannem, et in sola illos fide Christi constituat, et quasi contra legem Evangelium vindicat, non destruens legem, sed praeferens Christianismum*; tł. tamże, s. 26.

¹³ Tamże 1,1,1, s. 9: *Ex Saulo Paulum se dicit, hoc est inmutatum, et quia Saulus inquietudo seu temptatio interpretatur, hic cum ad fidem Christi accessit, Paulum se dicit, id est quietum, quia iam pax est fides nostra*; tł. tamże, s. 27.

stwierdzenia o charakterze ogólnym, wypływające pośrednio z analizowanych słów. Zwykle podkreślają one znaczenie wiary dla życia chrześcijan i ich postępu duchowego.

Po wyjaśnieniu o charakterze etymologicznym Ambrozjastrer kontynuuje:

Nazywając siebie sługą Jezusa Chrystusa, uznał, że został uwolniony spod Prawa. Stwierdził tak i jedno i drugie, to jest że Jezus Chrystus jest osobą Boga i człowieka, i w obu [naturach] jest Panem, jak to stwierdza Piotr apostoł słowami: «On jest Panem wszystkich» (Dz 10,36)¹⁴.

Zdaniem Ambrozjastra, już sam fakt, że św. Paweł nazywa siebie *servus Iesu Christi* oznacza, że Apostoł został uwolniony od Prawa. Owa niezależność zostaje podkreślona przede wszystkim dlatego, aby ukazać Rzymianom, że mają uczynić podobnie. Autor *Komentarza* stwierdza w rzeczywistości pod koniec prologu:

Aby pokazać, że w Chrystusie należy pokładać nadzieję życia i zbawienia poza zasięgiem Prawa, i żeby nauczyć, że On sam jest Panem wszystkich, rozpoczyna w taki oto sposób...¹⁵.

Nazywając siebie *servus Iesu Christi*, Paweł – zdaniem Ambrozjastra – zamierza osiągnąć jeszcze jeden cel, to znaczy wystąpić przeciw niektórym herezjom. W rzeczywistości bowiem imię *Iesus* świadczy o pełnym człowieczeństwie Zbawiciela, a imię *Christus* o jego doskonałym bóstwie. Autor Listu jest zatem przeciwny najpierw Marcjonowi i zwolennikom jego doktryny negującej człowieczeństwo Chrystusa, a następnie tym Żydom i Fotynowi, którzy nie przyznają Mu bóstwa¹⁶.

Vocatus Apostolus

Z powołania Apostoła. Ponieważ uznał Pana oraz wyznał Go, okazał się sługą godnym; natomiast, że został powołany wskazał na to słowami: *Z powołania Apostoła*, to znaczy powołany przez Pana do wypełnienia Jego woli. Dzięki temu zaznaczył, że

¹⁴ Tamże 1,1,2, s. 9–11: *Servum autem Iesu Christi se profitens a lege se exutum ostendit, et ideo utrumque posuit, id est Iesu Christi, ut et Dei et hominis personam signaret, quia in utroque est Dominus, sicut et Petrus apostolus testatur dicens: hic est, inquit, Dominus omnium;* tł. tamże s. 27.

¹⁵ Tamże, *Argumentum* 5, s. 9: *Ut ergo in Christo sine lege spem vitae salutisque ponendam tradat et ipsum esse Dominum omnium doceat, sic incipit...;* tł. tamże, s. 26.

¹⁶ Odwołuję się w tej części studium do opracowania A. Pollastri, *Il prologo del Commento alla Lettera ai Romani dell'Ambrosiaster*, „Studi Storico Religiosi” 2 (1978), s. 121–123.

kto służy Chrystusowi, a nie Prawu, u Boga zdobywa zasługę; «Bo Syn Człowieczy jest Panem również Szabatu» (Mt 12,8)¹⁷.

Również i w określeniu „z powołania Apostoła” Ambrojastr dostrzega Pawłową wolę ukazania siebie jako tego, który wyzwolił się spod Prawa w momencie, gdy zaczął służyć Chrystusowi. Paweł, powołany przez Pana do wypełnienia określonej misji, służy Jemu samemu a nie Prawu, bo – zgodnie ze słowami Ewangelii Mateuszowej – „Syn Człowieczy jest Panem również Szabatu” (Mt 12,18).

W przytoczonym tekście szczególną rolę odgrywa wyrażenie *qui Christo servit, non legi*; Paweł – zdaniem Ambrojastra – nie widzi możliwości, aby praktykować wiarę w Jezusa Chrystusa mając za pośrednika przepisy i zwyczaje starotestamentalne. Przez Chrystusa Bóg przebaczył przeszłe winy narodowi wybranemu i zrzucił ciężar reguł, które doprawdy trudno było zachowywać w codziennym życiu i które stanowiły łatwą okazję do upadku.

Segregatus in Evangelium Dei

Przeznaczony do głoszenia Ewangelii Bożej. Stał się dobrym głosicielem Ewangelii Bożej, dzięki czemu grzesznicy zostają wezwani do przebaczenia. Ponieważ jako faryzeusz wśród Żydów nosił tytuł doktora, Apostoła powiada o sobie, że został odłączony od judaizmu do głoszenia Ewangelii Bożej. Chodziło o to, by uwalniając się spod Prawa przepowiadał Chrystusa, który w sobie usprawiedliwiał wierzących, czego Prawo nie było w stanie osiągnąć¹⁸.

Tym razem Ambrojastr nawiązuje do okresu, w którym apostoł Paweł był faryzeuszem i odznaczał się wśród nich nawet tytułem doktora. Został jednak w pewnym momencie swojego życia *segregatus in Evangelium Dei*, czyli oddzielony od dotychczasowego stronnictwa religijnego i przeznaczony do głoszenia Ewangelii Chrystusa, który usprawiedliwiał w sobie wierzących, do czego Prawo nie było zdolne.

¹⁷ Ambrojastr, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian* 1,1,4, CSEL 81,1, s. 11: *Vocatus apostolus. Propter quod Dominum agnovit et fatetur, factus idoneus servus, promotum se ostendit dicens: vocatus apostolus, hoc est a Domino missus ad res eius agendas. Per quod ostendit hunc meritum se habere apud Deum, qui Christo servit, non legi. Dominus est enim filius hominis etiam sabbati*; tł. ŻMT 19, s. 28.

¹⁸ Tamże 1,1,5, s. 11: *Segregatus in Evangelium Dei. Evangelium Dei est bonus nuntius, quo peccatores ad indulgentiam convocantur. Apostolus autem quoniam in Iudaismo locum doctoris habebat utpote Fariseus, ideo segregatum se dicit a Iudaismi praedicatione in Evangelium Dei, ut a lege dissimulans Christum praedicaret, qui, quod lex non potuit, credentes in se iustificaret*; tł. tamże, s. 28.

Zakończenie

Analizując Prolog *Komentarza do Listu św. Pawła do Rzymian* Ambrozjastra i jego wyjaśnienia dotyczące tekstu Rz 1,1, zauważamy, że komentator proponuje interpretację dzieła Pawłowego *ad litteram* z uwzględnieniem kontekstu historycznego i danych z innych dziedzin, jakimi dysponował (*principia rerum*). Wychodzi z założenia, że właściwe zrozumienie celu i struktury Listu do Rzymian upoważnia nas do ukazania początków judeo-chrześcijańskich wspólnoty rzymskiej, która przyjęła wiarę w Chrystusa, ale nie była w stanie uwolnić się od Prawa starotestamentalnego. Z kolei egzegeza pierwszego zdania z Listu do Rzymian: *Paulus servus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei*, służy autorowi *Komentarza* do umotywowania oryginalnej tezy, wedle której św. Paweł przedstawia swoją historię uwolnienia się od Prawa i przejścia do głoszenia Ewangelii jako przykład, który proponuje do naśladowania chrześcijanom rzymskim.

"Paulus Servus Iesu Christi". Rom 1:1 in the Exegesis of Ambrosiaster

Summary

The author shows some principles of the exegesis typical of Ambrosiaster. The exegesis of the very first line of the Letter to the Romans serves to Ambrosiaster as an excuse for presenting his thesis that Paul uses a personal story about his liberation from the Law and about his clinging to the Gospel to show himself as an example to be imitated by the Romans.